

Lietuvos žemės ir maisto ūkis integracijos į Europos Sąjungą kontekstu

Rimantas Garuckas

Lektorius technikos mokslų daktaras
Vilniaus universiteto Kokybės vadybos katedra
Saulėtekio al. 9, 2040 Vilnius
Tel. (370 5) 236 61 54
El. paštas: garuckas@takas.lt

Giedrė Slatkevičienė

Lektorė socialinių mokslų daktarė
Vilniaus universiteto Kokybės vadybos katedra
Saulėtekio al. 9, 2040 Vilnius
Tel. (370 5) 236 61 54
El. paštas: giedre92002@yahoo.com

Straipsnio tikslas – išnagrinėti Lietuvos žemės ir maisto ūkio laimėjimus rengiantis integracijai į ES, atlikti žemės ir maisto ūkio raidos analizę ir prognozę, ekonominį augimą ES kontekstu. Darbe apžvelgtos ir siūlomos priemonės, kurias būtina taikyti siekiant padidinti žemės ir maisto ūkio šakų konkurencingumą, žemdirbių pajamas bei skatinti naujovių diegimą kaime. Straipsnyje įvertinta esama Lietuvos žemės ir maisto ūkio padėtis, iškeltos pagrindinės tiek atskirų ūkio šakų, tiek ir bendrosios žemės ūkio problemos. Tyrimams taikyti užsienio šalių ir Lietuvos mokslininkų metaanalizės, konkrečių atveju nagrinėjimo, lyginamosios analizės metodai.

Integruodamasi į ES Lietuva nebus apsaugota nuo tarptautinės konkurencijos žemės ūkio sektoriuje. Modernizuojant žemės ir maisto sektorių, reikės skirti išskirtinį dėmesį produkcijos kokybei, kad ji atitiktų ES kokybės reikalavimus ir produkcija taptų konkurencinga. Modernizuoti visą žemės ūkio gamybą verčia ir tai, kad Lietuva įstojo į Pasaulio prekybos organizaciją, ir besikeičiantys vartotojų poreikiai – reikalaujama ekologiškai švarių, aukštos kokybės ir įvairių produktų už priimtina kainą. Svarbiausias Lietuvos tikslas integruojantis į ES – gerinti produkcijos kokybę, didinti konkurencingumą ir sugebėti atlaikyti ES šalių maisto prekių konkurenciją. Šiems tikslams pasiekti yra visos prielaidos ir perspektyvos: palankios gamtinės sąlygos, yra kvalifikuotų dar-

buotojų, pakanka gamtos išteklių, produkcijos gamybos patirtis ir tradicijos, platus mokslo, studijų, konsultavimo tarnybų tinklas [1; 2].

Prioritetinės žemės ir maisto ūkio šakos – pieninė ir mėsinė gyvulininkystė, sodininkystė ir daržininkystė, linininkystė, aliejinių ir netradicinių augalų, javų, cukrinių runkelių auginimas. Šių šakų problemos – nepakankamas konkurencingumas vidaus ir išorės rinkose, mažas ūkio investicinis pajėgumas, menka technologinė pažanga, didelės gamybos išlaidos, todėl reikia vykdyti esminius pertvarkymus, būtinus Lietuvai globalizuojantis į pasaulines rinkas. Sušvelninti neigiamus integracijos padarinius yra teikiama specialiųjų fondų – PHARE, SAPARD, ISPA parama, o ateityje bus galimybų pasinaudoti ir kitų fondų lėšomis.

Lietuva išsiderėjo daugelį kvotų žemės ūkio srityje, kurios yra didesnės negu buvo pirmiame ES pasiūlyme ir viršija dabartinę gamybą: 244,9 tūkst. t (16,8 proc.) didesnę pieno gamybos kvotą, 8 tūkst. t didesnę baltojo cukraus gamybos kvotą (8,5 proc.), 45 155 vienetais (22 kartus) didesnę karvių židėnių skaičių (1 lentelė) [3–5]. Taigi Lietuvos ūkininkai daugeliu atvejų galės gauti gerokai didesnę išmokų sumą, nei jos buvo 2002 m. Pavyzdžiui, už grūdinius pasėlius 2002 m. buvo mokama tik 40 Lt už hektarą pasėlių, o 2004 m. ši išmoka padidėtų beveik 6 kartus (iki 234,9 Lt/ha). Lietuvoje 2002 m. nebuvo jokių išmokų už bulius ir skerdžiamus veršelius, tačiau tapus ES nare už kiekvieną bulių bus galima mokėti po 290 Lt, o veršelių skerdimo išmoka sieks iki 69 Lt esant 40 proc. ES tiesioginių išmokų. Lietuvoje 2002 m. suaugusių galvijų skerdimo išmoka vidutiniškai sudarė 80 Lt (nors jos dydis priklauso nuo galvio veislės galėjo svyruoti nuo 70 Lt iki 220 Lt), be to, šios išmo-

kos buvo skiriamos tik už nedidelę dalį (apytikriai 19 000 vnt.) visų paskerstų suaugusių galvijų (nors per metus paskerdžiama apie 350 000 vnt. galvijų), tuo tarpu nuo 2004 m. skerdimo išmoka sieks 110,5 Lt ir bus mokama už kiekvieną paskerstą suaugusį galviją neviršijant išsiderėtos kvotos (t. y. už paskerstų galvijų skaičių, neviršijantį 367 484 vnt.).

Išstojus į ES, pieną gaminantiems žemdirbiams dėl rinkos mechanizmų įtakos bus mokama didesnė kaina už pieną (apie 900 Lt/t), o nuo 2005 m. skiriamos dar ir 12 Lt išmokos už kiekvieną kvotinio pieno toną.

Nors bendra cukraus gamybos kvota Lietuvai skirta šiek tiek mažesnė, nei tikėtasi, tačiau šis skirtumas nebus toks didelis, nes didės cukrinių runkelių kaina, kuri sieks 161,31 Lt už toną, dabar Lietuvoje ji yra 155 Lt už toną (čia turima galvoje bazinė kaina be priedų. Su mokamais priedais skirtumas gali siekti iki 15 Lt).

Lyginant numatomą 2004 m. tiesioginę paramą Lietuvai žemės ūkiui su tiesiogine para-

Lentelė. Žemės ūkio kvotų dydžiai

<i>Derybų klausimai</i>	<i>Derybų rezultatas</i>	<i>Gamyba Lietuvoje 2002 m.</i>
1. Bazinis pasėlių derlingumas, t/ha	2,70	2,70
2. Bazinis pasėlių plotas	1 146 633	1 025 100
3. Pieno gamybos kvota, t:	1 646 939	
pardavimai pramonei	1 256 440	1 476 000
tiesioginiai pardavimai	390 499	981 000
rezervas 2006 m.	57 900	495 000
4. Karvių židėnių išmokų kvota, vnt.	47 232	2461
5. Išmokos už bulius, galv.	150 000	72 700
6. Galvijų skerdimo išmoka, galv.	367 484	361 500
7. Veršelių skerdimo išmoka, galv.	244 200	47 500
8. Išmokos už ėriavedes, galv.	17 304	7500
9. Priemokų fondas už galvijus, EUR	4 942 267	0
10. Priemokų fondas už ėriavedes, EUR	18 000	0
11. Cukraus gamybos kvota, t	A – 103 000	108 600
12. Linų pluošto gamybos kvota, t:		
ilgo	2263	1100
trumpo	3463	2900
13. Bulvių krakmolo gamybos kvota, t	1211	501
14. Sausų pašarų gamybos kvota, t	650	300

ma, skirta 2001 m., ji yra dešimt kartų didesnė, o palyginti su 2002 m., – tiesioginė parama beveik penkis kartus didesnė. (2001 m. žemės ūkiui ir kaimui buvo panaudota 206 mln. Lt Specialiosios kaimo rėmimo programos lėšų, iš kurių tiesioginėms išmokoms buvo skirta tik 41 mln. Lt, o 2002 m. Specialiojoje kaimo rėmimo programoje buvo 258,8 mln. Lt, iš kurių 91 mln. Lt skirta tiesioginėms išmokoms.)

Pieno ūkis Lietuvos žemės ūkio plėtros strategijoje pripažintas prioritetine žemės ūkio šaka. Todėl įstojus į Europos Sąjungą, pieno ūkiui bus skiriama daugiausia dėmesio ir finansinė parama, nes jo padėtis Europos Sąjungos rinkoje labiausiai priklausys nuo Lietuvos pieno ūkio konkurencingumo. Įvertinus galutinius derybų su Europos Komisija dėl pieno ūkio rezultatus, galima teigti, kad Lietuvos pieno sektorius turi gerų perspektyvų, kadangi yra suderėtos pakankamai didelės pieno kvotos (didesnės nei pirminiame EK pasiūlyme) ir parama pieno ūkio plėtrai. Mažesnės nei kitose šalyse pieno kainos, išsiderėta didžiausia finansinė parama iš visų šalių kandidačių bei nuo 2005 m. žadama taikyti tiesioginė parama už parduotą pieną bus Lietuvos pieno ūkio pranašumai ir, be abejonės, lems, kad pieno sektorius turės geras perspektyvas ir bus konkurencingas Europos Sąjungos bendrojoje rinkoje.

2003 metų pradžioje šalyje buvo 492 tūkst. karvių, jos laikytos 216,6 tūkst. ūkių. Jau viena trečioji dalis karvių yra ūkiuose, laikančiuose penkis ir daugiau karvių. 2000 m. šalyje buvo 494,3 tūkst. karvių, jos laikytos 214 tūkst. pieno ūkių. Vieną dvi karves laikė 84 proc. ūkininkų, tris – devynias – 15,4 proc. ir tik 0,6 proc. laikė daugiau kaip dešimt karvių. Remiantis šiais duomenimis galima pastebėti ryškų tendenciją – pieno ūkiai stambėja. Nors pieno ūkių struktūra gerėja, tačiau šalyje tebevyrauja

smulkūs pieno gamintojai. Praėjusiais metais supirkta 1140 tūkst. t. bazinio (970 tūkst. t. natūralaus) pieno, t.y. 12 tūkst. t. (1 proc.) mažiau negu 2001 metais. Parduotų pieno produktų vertė 2002 m. buvo 1075,4 mln. Lt, iš jų eksportuotų produktų vertė – 516,8 mln. Lt. 2000 m. vidaus rinkoje parduotų pieno produktų vertė sudarė 822 mln. Lt, eksportuota už 444 mln. Lt. Pažymėtina, kad mažėjo pieno produktų pardavimas vidaus rinkoje ir didėjo eksportuojamų gaminių kiekis. Metams baigiantis padėtis gerėjo ir per 2003 m. pirmus du mėnesius įmonės supirkto 2 proc. pieno daugiau negu 2002 metais. Bendroji pieno gamyba 2002 m. siekė 1 790 tūkst. t ir beveik nesiskyrė nuo 2001 m. (1 794 tūkst. t.). Pažymėtina, kad 2002 m. gerėjo superkamo pieno kokybė – jau net 65 proc. supirkto pieno priskirta aukščiausiai kategorijai (13 proc. daugiau kaip 2001 m.), pirmos rūšies – 22 proc., antros – 11 proc., nerūšinio – 2 proc., be to, karvių produktyvumas padidėjo nuo 3673 kg (2000 m.) iki 3903 kg (2001 m.). 2001 m. aukščiausios rūšies pieno supirkta 52 proc., pirmos – 25 proc., antros – 18 proc., nerūšinio – 5 proc. Šie duomenys rodo, kad ūkininkai ir įmonės specializuojasi gaminti aukščiausios rūšies pieną, gerina pieno kokybę, tikėdamiesi gauti daugiau pajamų ir paramos už parduodamą pieną įstojus į ES.

Praėjusiais metais vidutinė pieno supirkimo kaina (457 Lt/t) buvo 51 Lt/t (10 proc.) mažesnė nei 2001 metais. Pieno kainos pradėtos mažinti 2002 m. gegužę, o gruodį jau skyrėsi 23 proc. 2003 m. pieno supirkimo kainos toliau mažėja: pirmą šių metų ketvirtį 28,1 proc. mažesnės nei 2002 m. atitinkamu laikotarpiu. Dėl kainų kritimo pieno gamintojai pernai negavo 56 mln. Lt, o per šių metų sausio vasario mėnesius – 24,5 mln. Lt. Pieno kainos mažėjimą lėmė jau antrus metus tebetrunkanti nepalanki padėtis pieno produktų rinkose. Dėl

dolerio smukimo ir šimet išliko ypač žemas kainų už eksportuojamą pieną ir pieno produktus lygis. Pieno supirkimo kainų mažėjimą nulėmė ir pieno produktų pardavimo kainų mažėjimas vidaus (10 proc.) ir eksporto (nuo 9 proc. iki 33 proc.) rinkose, sustiprėjusi pieno produktų konkurencija užsienio rinkose dėl ES eksporto subsidijų padidėjimo savo eksportuotojams. Pieno perdirbimo įmonės vien iš pieno produktų eksporto dėl to gavo santykinai 42,4 mln. Lt mažiau negu 2001 m. Faktiškai šie praradimai, susieti su muitais, transporto išlaidomis, įsiterpimu į kitas rinkas yra didesni. Bendras pardavimo pajamų sumažėjimas, palyginti su 2001 m. kainomis, bei dėl dolerio kurso kritimo visose rinkose – 72 mln. Lt [6; 7].

Dabartinei pieno sektoriaus būklei nemažą poveikį turėjo vykę bendri žemės ūkio struktūriniai pokyčiai: karvių skaičiaus ir produktyvumo mažėjimas, lėtas rinkodaros grandinės formavimas ir mažas jos efektyvumas, perdirbimo įmonių restruktūrizavimas ir privatizavimas. Neigiamą įtaką pieno ūkio raidai per praejusį dešimtmetį taip pat turėjo padėtis vidaus ir eksporto rinkose, tradicinių produkcijos rinkų praradimas, gyventojų perkamosios galios ir su tuo susijusios pieno produktų paklausos mažėjimas. Minėtos aplinkybės lėmė, kad pieno gamyba 1990–1995 m. sumažėjo nuo 3157 tūkst. t iki 1819 tūkst. t, arba net 42 proc. Tačiau nepaisant pieno sektorių kamuojančių finansinių sukrėtimų, sunkiai sprendžiamų dabartinių problemų, pieno ūkis išlieka gyvybinga ūkio šaka. Senos pieno gamybos tradicijos, palankios gamtinės sąlygos, palyginti neblogai išplėtotą gamybos infrastruktūrą (pastatai, keliai, melioracijos statiniai) padės technologškai ir finansiškai sparčiai pertvarkyti pieno perdirbimo įmones, leis stabilizuoti padėtį pieno sektoriuje ir optimistiškai žvelgti į šios ūkio šakos plėtros perspektyvas [4; 8].

Narystės ES naudą pieno gamintojams lems ūkio tiek išorės, tiek vidaus veiksniai. Išorės veiksniai: reguliavimas, kvotų sistemos įdiegimas ir teisės aktai, reguliojantys kvotų judėjimą, intervencinės sistemos įdiegimas, pieno ūkių rėmimo lygio nustatymas, pieno perdirbimo įmonių pasirengimas konkurencijai bendrojoje ES rinkoje, sudarytos sąlygos ūkiams pasinaudoti investicinėmis programomis, pieno ūkiams apsirūpinti gamybos ištekliais bei jų stabilių kainų užtikrinimu, ES veterinarijos reikalavimų įgyvendinimo pieno ūkyje tvarka.

Vidaus veiksniai daugiausiai susiję su atskiro pieno ūkio efektyvumu (racionalaus dydžio karvių bandos suformavimu, pieno primilžiu iš karvės, efektyviu gamybos priemonių panaudojimu ūkyje (žemės, darbo jėgos, kapitalo, žinių) ir gebėjimu įgyvendinti ES veterinarijos reikalavimus ir užtikrinti pieno kokybę [9; 10].

Pirminio pieno ūkio modernizavimas ir restruktūrizavimas yra viena iš prioritetinių pieno ūkio plėtros krypčių. Problemų sprendimas yra susijęs su būtinybe investuoti. Tam tikslui yra suteikiama parama pagal Specialiąją kaimo plėtros ir SAPARD programas. Ūkiams, laikantiems vieną–keturias karves, modernizuoti pagrindinis finansavimo šaltinis yra nuosavos ūkių lėšos (iš investicinių programų tokio dydžio ūkiai nėra remiami). Modernizuoti ūkius, laikančius penkias ir daugiau karvių, galimi finansavimo šaltiniai: SAPARD programa, Specialioji kaimo rėmimo programa (investicinė programa, skirta ūkiams, laikantiems penkias–penkiolika karvių, bei tiesioginė parama ūkiams už laikomas karves). Investicijų modernizuoti pieno ūkius poreikis sudaro apie 1214,3 mln. Lt. Pagal SAPARD programą iki 2006 m. pieno gamybos plėtrai (pieno ūkiams kurti ir modernizuoti) skirta 284,8 mln. Lt, bendra projektų vertė būtų lygi apie 605,7 mln. Lt. Iš Specialiosios

kaimo rėmimo programos pieno ūkiams modernizuoti 2002 metais skirta 10 mln. Lt (bendra projektų vertė sieks apie 25 mln. Lt). Darrant prielaidą, kad parama iš ES fondų ir nacionalinis rėmimo lygis ateityje bus panašus kaip ir 2002 metais, galima prognozuoti, kad 2010 metais prekiniai pieno ūkiai (laikantys penkias ir daugiau karvių) bus modernizuoti (būtiną sąlyga – panaudoti visas skiriamas lėšas). Pagal numatomą rėmimo lygį iki 2004 metų investicijų poreikis bus patenkintas 31,1 proc., iki 2007 metų – 62,3 procento.

Lėšų pieno ūkių plėtrai poreikis priklauso nuo daugelio sąlygų. Daugiausia investicijų reikia naujai kuriamiems ūkiams, kuriuose būtina ne tik statyti tvartus, bet ir įsigyti pašarų ruošimo techniką, atnaujinti ganyklas, įrengti mėšlides ir silosines. Žemės ūkio inžinerijos instituto duomenimis, statant naujus pastatus kapitaliniai įdėjimai, skaičiuojant vienai karvės vietai (įskaitant reproduktivimo išlaidas), sudaro nuo 11,7 tūkst. Lt iki 24,7 tūkst. Lt (priklausomai nuo fermos tipo). Rekonstruojant senus tvartus, karvės vieta atpinga atitinkamai iki 6,6–8,1 tūkst. Lt. Priklausomai nuo įrangos modifikacijos, melžimo linija su šaldymo įranga kainuoja 1,7–3,0 tūkst. Lt, skaičiuojant vienai melžiamai karvei.

Lietuvoje pieno ūkių reikalavimai yra artimi galiojantiems Europos Sąjungoje. ES veterinarijos higienos reikalavimus pieno ūkiui nustato Tarybos direktyva 92/46/EEB „Higieniniai reikalavimai žalio pieno, termiškai apdoroto pieno ir pieno produktų gamybai bei realizavimui“. Direktyva priimta 1992 m. birželio 16 d., konsoliduota jos versija skelbiama ES duomenų bazėse.

Direktyvos tikslas – užtikrinti higienos reikalavimus gaunamo ir realizuojamo žalio pieno, termiškai apdoroto geriamojo pieno, pieno, skirto pieno produktų gamybai, ir vartoti skirtų pie-

no produktų, siekiant garantuoti pieno produktų saugumą, aukštą gyventojų sveikatos apsaugos lygį bei sudaryti sąlygas tarptautinei pieno produktų rinkai [11–14].

Bendrijoje gaminamai produkcijai keliamas reikalavimas, kad pienas turi būti gautas iš sveikų gyvulių, gyvulius reguliariai tikrina kompetentinga kontrolės institucija. Pienas turi būti gaunamas iš fermų, kurios atitinka nurodytus fermai, melžimo, patalpų, indų ir inventoriaus, melžėjų ir fermos darbininkų veterinarijos-sanitarijos ir higienos reikalavimus. Pienas ir pieno produktai turi būti nuolat tikrinami ir atitikti nurodytus gamybos higienos ir kokybės reikalavimus. Realizuojamas pienas surenkamas pieno supirkimo punktuose, atitinkančiuose nurodytus patalpų, įrengimų, personalo higienos reikalavimus. Pienas perdirbamas pieno įmonėse, kurios atitinka nurodytus patalpų, technologinių įrengimų, inventoriaus, personalo higienos reikalavimus. Pieno produktai turi atitikti nurodytus fasavimo, pakavimo, ženklinimo, laikymo ir transportavimo bei sudėties ir kokybės įvertinimo reikalavimus. Fermos, supirkimo punktai, perdirbimo įmonės registruojamos, atestuojamos ir sertifikuojamos. Valstybė narė turi turėti saugos ir kokybės įvertinimo sistemą, užtikrinančią direktyvos nuostatų įgyvendinimą, bei arbitražo laboratoriją arba naudotis nurodyta Bendrijos laboratorija pieno ir pieno produktų sudėčiai ir kokybei tirti. Valstybės narės priima įstatymus, poįstatyminius teisės aktus ir administracines nuostatas, užtikrinančias šios direktyvos vykdymą, tai valstybei narei privaloma. Valstybės narės vadovaujasi direktyvos nuostatomis ir taiko visas kokybės kontrolės ir priežiūros priemones.

Atlikus kruopščią pieno sektoriaus plėtros ES kontekstu analizę galima prognozuoti, kad pieno supirkimo kainoms didėti, Lietuvai įsto-

jus į ES, turės įtakos ES pieno ir pieno produktų reguliavimo politika (intervencinė, kvotų sistema). Dabar lietuviški pieno produktai konkuruoja pasaulinėje rinkoje, todėl pieno supirkimo kaina lygi pasaulinei. Lietuvai tapus ES nare, perteklinių pieno produktų supirkimas į intervencinius sandėlius, privataus saugojimo schemas, eksporto subsidijos leis parduoti pieno produktus didesnėmis negu pasaulinėmis kainomis, vadinasi, pieno supirkimo kaina artės prie ES šalių lygio. Pieno supirkimo kainoms didėti taip pat turės įtakos gerėjanti gaminamo pieno kokybė. Išanalizavus ES pieno produktų mažmenines kainas nustatyta, kad jos nuo dabar galiojančių Lietuvoje skiriasi nedaug. Daugiausia tai priklauso nuo prekybinių kaitinčių. Pavyzdžiui, Vokietijoje 3,5 proc. riebumo pieno kaina buvo nuo 1,79 Lt/l iki 2,05 Lt/l, o tai yra panašiai tiek pat, kiek kainavo pienas mūsų parduotuvėse žiemos metu.

Pagal ES reglamentą Nr. 1255/1999 yra nustatyta tikslinė pieno supirkimo kaina, kuri 2004 metais sieks apie 106,97 Lt/t (kaina nustatyta 3,7 proc. riebumo pienui, pristatytam į pieninę). Tačiau nuo 2005 metų tikslinė pieno supirkimo kaina bus mažinama – artinama prie pasaulinės kainos, siekiant didinti ES pieno ūkio konkurencingumą. Kaip kompensacija už kainų mažinimą bus pradėtos mokėti tiesioginės išmokos už kvotinio pieno toną. Lietuvos pieno ūkių konkurencinį pajėgumą lems sudėrėtas tiesioginių išmokų lygis [10].

Prognozuojama, kad 2004 m. pieno, atitinkančio ES reikalavimus, kaina bus apie 900 Lt/t.

Nuo 2005 metų ES bus pradėtos mokėti tiesioginės išmokos už kvotinio pieno toną. Pagal EK siūlymus, 2005 m. tiesioginė išmoka bus lygi 30 proc. ES šalių narių lygio. Pagrindinė tiesioginė išmoka bus 5,96 Lt/t, maksimalus papildomas priedas – 8,44 Lt/t. Tai yra Lietuvos pieno gamintojai 2005 metais gali gauti

14,4 Lt/t tiesioginę išmoką (tai maksimali tiesioginė išmoka). Numatoma, kad 2005 metais tiesioginių išmokų Lietuvos pieno gamintojams suma bus lygi 12,6 mln. Lt, 2006 metais – 29,4 mln. Lt [9].

Pieno gamybos išlaidų 2004 metų prognozė pateikiama remiantis tokiomis prielaidomis: investicijos pieno ūkiams modernizuoti, didės gyvulių produktyvumas, darbo našumas ir apmokėjimas. Modernizuojant pieno ūkį, darbo našumą dėl skiriamų investicijų tikimasi padidinti iki 25 procentų. Prognozuojama, kad siekiant didesnio primilžio bus gerinama pašarų kokybė ir subalansuotumas, todėl išlaidos pašarams padidės 12–27 procentus. Atsikaitymai įrengimų ir pastatų nusidėvėjimui gerokai padidės dėl ūkių modernizavimo. Prognozuojama, kad 2004 metais pieno gamybos pelningumas sieks 12 procentų. Tokie pieno gamybos ekonominiai rodikliai galimi, jei pieno ūkis atitiks ES veterinarijos reikalavimus ir pieno primilžis bus ne mažesnis kaip 5000–6000 kg pieno per metus.

Antras pagal svarbą Lietuvai sektorius, numatytas prioritetų sąrašė, mėsos sektorius. Šiam sektoriui plėtoti yra visos tinkamos prielaidos ir perspektyvos: palankios gamtinės sąlygos, yra kvalifikuotų darbuotojų, pakanka pašarų, gyvulių auginimo, mėsos, mėsos produktų gamybos patirtis ir tradicijos. Be to, ES Lietuvai skyrė didesnes kvotas negu kitoms šalims kandidatėms: didesnės jautienos, avienos kvotos, o tai turėtų suintensyvinti jų gamybą. Įvertinus tai, kad dėl menkos perkamosios galios 1990–1999 m. galvijų sumažėjo 66 proc., kiaulių 57 proc., paukščių 64 proc., išsiderėtos didesnės produkcijos kvotos taps stimulu plėtoti mėsos sektorių.

2002 m. pabaigoje buvo laikoma 751,7 tūkst. galvijų, kiaulių per 1 mln. vnt., 12,3 tūkst. avių ir 23,7 tūkst. ožkų. 2002 m. supirkta 141,5 tūkst. t gyvulių ir paukščių gyvo svorio, o

tai 11 proc. mažiau nei 2001 metais. Galvijų supirktą 49,3 tūkst. t (vienu proc. mažiau), kiaulių – 63,0 tūkst. t, 32 proc. daugiau, paukščių – 26,4 tūkst. t, dviem proc. daugiau nei 2001 metais. 2002 m. gyvulių ir paukščių supirkimo kainos mažesnės nei 2001 metų, ir vidutinė metinė galvijų supirkimo kaina sudarė 82 proc. praėjusių metų lygio. Statistikos departamento duomenimis, 2003 m. pirmą ketvirtį gyvulių ir paukščių supirkimo kainos toliau mažėjo: galvijų – 40,8 proc., kiaulių – 20,1 proc., avių – 6,9 proc., paukščių – 22,3 proc., palyginti su 2002 m. pirmu ketvirčiu. To rezultatas – gyvulininkystės produktai atpigę 25,2 proc., palyginti su 2002 m. pirmu ketvirčiu [15–17].

Mėsos ir mėsos produktų eksportuota 7,7 tūkst. t, arba 44 proc. daugiau negu 2001 metais. Daugiausia eksportuota jautienos 3,0 tūkst. t – 96 proc. praėjusių metų lygio, kiaulienos 1,9 tūkst. t – 2,8 karto daugiau, paukštienos 2,1 tūkst. t – 1,8 karto daugiau negu 2001 metais. Nors didžiausia mėsos eksporto dalis tenka Latvijai, tačiau ES veterinarijos sertifikatus gavusios įmonės ieško rinkų ir eksportuoja nedidelį kiekį mėsos produktų į ES šalis. Viena iš priežasčių, dėl ko eksportas toks mažas, iš daugelio įvairaus dydžio ir techninio lygio skerdimų ir perdirbimo įmonių tik šešios neseniai gavo teisę eksportuoti mėsos produkciją į ES šalis. Rytų šalyse gausu subsidijuojamos mėsos, tai taip pat stabdo mėsos eksportą ir į Rytus. Svarbi priežastis, ribojanti eksporto ir kartu gyvulių skaičiaus didinimo galimybes, – dominuoja pieninės, o ne mėsinės galvijininkystės kryptis, todėl menkesnė mėsos kokybė.

Mėsos importas buvo 20,7 tūkst. t, tai apie 3 proc. daugiau nei 2001 metais. Daugiausia importuota paukštienos – 12,5 tūkst. t – 1,3 karto daugiau nei 2001 m., mažiau importuota jautienos – 65 proc., maistingų subproduktų – 55 proc., lašinių – 79 proc. praėjusių metų lygio. Rimta

problema yra ir mėsos importas. Į Lietuvą įvežama daug prastos kokybės ir pigesnės mėsos perdirbti pagal benuites kvotas. Mėsos importas mažina šalyje išauginamų gyvulių pirkimą ir kainą. Dėl šių priežasčių dabar importas viršija eksportą tris kartus. Kiaulienos produktų importas sudaro apie 9 proc., paukštienos – 32 proc. bendrosios gamybos apimties.

2003 m. sausio I d. šalyje veikė apie 380 gyvulių ir paukščių skerdyklų bei mėsos perdirbimo įmonių. Didelė įmonių konkurencija ir įsigalioję veterinarijos-higienos teisės aktai verčia skerdyklas daryti didžiules investicijas į higienos sąlygų gerinimą, gamybos atnaujinimą ir ieškoti būdų gerinti savo produkcijos kokybę. ES veterinarinio patvirtinimo numerius jau turi 12 gyvulių skerdyklų bei mėsos perdirbimo įmonių (UAB „Vilkė“, UAB „Skinija“, UAB „Mažeikių mėsinė“, UAB „Biovel-la“, R. Irtmono firma „Rovisa“, UAB „Nematekas“, UAB „Agrovet“, UAB „Darsela“, UAB „Viltit“, O. Purnaitės IĮ, „Oksvida“, „Sogralita“, „Tauragės maistas“), trys sraigų mėsos įmonės („Gūdukas“, „Arčia“, „Kamargo“), viena kiaušinių pardavimo įmonė „Vie-vio paukštynas“, viena žuvų perdirbimo įmonė „Makvela“, viena žvėrienos maisto „Master food“, viena žvėrienos perdirbimo įmonė „Viltit“. Kai kurios kitos skerdyklos ir mėsos perdirbimo įmonės turi parengusios veiksmų planus, kurių vykdymą kontroliuoja VMVT, ir juos įgyvendinusios laipsniškai priartės prie ES keliamų sanitarijos-higienos reikalavimų ir galės vienodesnėmis sąlygomis konkuruoti bendrojoje rinkoje. Neatitinkančios reikalavimų ir nevykdančios savo sudarytų veterinarijos-sanitarijos trūkumų šalinimo planų įmonės bus priverstos nutraukti veiklą. Iki 2004 m. sausio I d. visose veikiančiose gyvulių skerdyklose ir perdirbimo įmonėse turi būti įdiegta rizikos veiksnių analizės ir svarbių valdymo taškų sis-

tema (RVASVT). 2002 m. pabaigoje ši sistema įdiegta 35 gyvulių skerdyklose ir penkiolikoje mėsos perdirbimo įmonių. Įmonės aktyviai teikia paraišką gauti SAPARD paramą. Galvijininkystės sektoriuje vyrauja smulkūs gyvulių auginimo ūkiai. Tokiems ūkiams modernizuoti, mėsos gamybai didinti ir kokybei gerinti Nacionalinei mokėjimo agentūrai ūkininkai taip pat aktyviai ir sėkmingai teikia paraišką gauti paramą. Nors dėl mažų supirkimo kainų ūkininkų pajamos iš gyvulių auginimo nėra didelės, tačiau dalis ūkininkų savo ir skolinomis lėšomis modernizuoja gamybą.

Pagrindiniai kriterijai, nuo kurių priklauso mėsos gamintojų gebėjimas konkuruoti, yra: aukštos kokybės mėsos gamyba mažiausiomis gamybos sąnaudomis; modernių gyvulių auginimo technologijų taikymas; aukštos genetinės vertės gyvulių auginimas mėšai; pažangių mitybos technologijų taikymas ir subalansuoti pašarai; geros kokybės žolinių pašarų ruošimas; įvairaus asortimento produktų pateikimas rinkai, didelio svorio kiaulių (iki 160 kg) užauginimas, ir kt.; mėsinės galvijininkystės plėtra; avininkystės plėtra; kooperacijos plėtra; lėšos ir investicijos; maisto sauga ir gyvulių gerovė; agrarinių ir gamtosauginių reikalavimų tenkinimas.

Nacionalinėje žemės ūkio ir kaimo plėtros 2000–2006 m. programoje ir Nacionalinės žemės ūkio plėtros strategijos įgyvendinimo priemonių 2002–2010 m. plane numatytos ir finansškai pagrįstos konkrečios mėsos sektoriaus plėtros priemonės. Šalies ūkiuose atsizvelgiant į rinkos sąlygas reikia plėtoti mėsinę galvijininkystę kalvotose vietovėse, užliejamuose plotuose, ten, kur žemės netinka intensyviai žemdirbystei. Susidarius sąlygoms, plėsti avininkystės verslą. Lietuvoje nėra vilnos ir kailių perdirbimo pramonės, kol kas nesugebama pateikti rinkai avienos, pavyzdžiui, delikatesinių patiekalų gamybai [18–20].

Užsienio ekspertų ir specialistų nuomone, Lietuvos mėsos gamybos sektorius turi gerų mėsinės galvijininkystės ir avininkystės verslo galimybių. Labai gerų perspektyvų turi ekologinės produkcijos gamyba. Lietuvoje gaminami ekologiški ir saugūs produktai. Visame pasaulyje ekologinė produkcija yra vertinama labiau nei intensyvių technologijų produkcija. Turint omeny smulkus Lietuvos ūkius, vyraujančias mėsos gamybos technologijas, gyventojų užimtumo kaime problemas ir demografinę šalies gyventojų struktūrą, ekologinių mėsos produktų gamyba turi potencialią perspektyvą. Kuriant naujus ir modernizuojant esamus ūkius reikia remtis LR įstatymais ir norminiais teisės aktais, ES dokumentais. Lietuvoje yra modernizuotų ir naujų įkurtų ūkių, kurių produkcija gali laisvai konkuruoti ES ir pasaulio rinkose. Tai stambios kiaulininkystės įmonės, kai kurios žemės ūkio bendrovės ir žemės ūkio kooperatyvų bei pažangių ūkininkų ūkiai.

Kitaip nei pieno sektorius, mėsos prekyba su užsienio šalimis nėra išplėta. Todėl numatoma statyti keletą naujų, modernių mėsos perdirbimo įmonių. Turinčios veterinarijos sertifikatus ir gaminančios aukštos kokybės mėsos gaminius įmonės turi galimybę padidinti eksportą į ES ir kitas šalis. Tačiau verta įsidėmėti, kad palankesnės galimybės išsikovoti yra Azijos ir Rytų rinkų dalį, nes jose paklausa yra didesnė nei pasiūla. Padidėjus mėsos eksporto apimčiai, reikės daugiau kokybiškos ir pigios žaliavos. Dabar vidaus rinkoje dėl mažos gyventojų perkamosios galios palyginti nedaug suvartojama mėsos ir jos produktų. Padidėjus gyventojų perkamajai galiai, padidėtų mėsos suvartojimas vidaus rinkoje.

Reikia tikėtis, kad bus sutvarkytas pigios mėsos ir subproduktų importas, užkirstas kelias nelegaliai produkcijai patekti į rinką ir kt. Integruojantis į ES, perspektyvų turi įvairaus dydžio

modernūs mėšinių galvijų, kiaulininkystės, avininkystės ūkiai ir ekologinės produkcijos gamintojai.

Lietuvoje yra palankios sąlygos avininkystės ir ožkininkystės plėtrai. Šią tradicinę gyvulininkystės šaką ypač palanku ir tikslinga plėtoti mažo derlingumo šalies regionuose. Šalyje avių skaičius 1990–1999 m. sumažėjo net 79 procentais. Dabar yra tik keletas ūkininkų, rimtai besiverčiančių avininkyste ir laikančių po kelerą šimtų avių. Avių augintojai nesėjė tenkinti didėjančios paklausos ir dalį produkcijos eksportuoja į užsienį. Vis didėjant paklausai vidaus ir užsienio rinkose, daugiausia dėmesio turi būti skiriama intensyviau plėtoti pusiau plonavilnių mėšinės krypties avių auginimą. Avių auginimas nėra sunkus verslas, kuriam reikia daug darbo ir finansinių sąnaudų, be to, ypač perspektyvus nederlingose žemėse. Lietuvoje yra visos sąlygos užsiimti avių auginimu: yra daug nenaudojamų galvijams ganyti žolynų plotų; mažas avių bandos skaičius; nedidelis darbo jėgos poreikis; tikimybė gauti SAPARD paramą mėšinės avininkystės plėtrai; tapus ES nare panaudoti mėšinės avininkystės (per tiesiogines išmokas) rėmimo galimybes.

Integruojantis į ES būtina gerinti galvijienos kokybę. Anksčiau Lietuvoje buvo auginamos dvi pagrindinės galvijų veislės – Lietuvos juodmargių (60 proc.) ir Lietuvos žaliųjų (40 proc.). Abi galvijų veislės buvo gerinamos pieno ir mėsos produkcijos srityse. Šalies ūkiuose nebuvo grynaveislių mėšinių galvijų. Į Lietuvą įvežta mėšinių galvijų bulių spermą, tačiau specializuotų ūkių, kuriose būtų auginę pieninės ir mėšinės veislės mišrūnus, nebuvo. Dabar Lietuvoje yra apie 1140 mėšinių veislių karvių ir telyčių ir apie 13 830 – mišrūnių karvių ir telyčių.

Pastaraisiais metais skersti parduodamos brokuotos karvės ir telyčios bei nupenėti bu-

liukai iš penimų bandų. Nedaug skersti užauginama pieninių ir mėšinių veislių mišrūnų. Kiaulininkystės sektoriuje yra 18 stambių kiaulininkystės įmonių ir nemaža pažangių ūkių. Mėšinės galvijininkystės ūkių šalyje nėra. Galvijai skersti auginami beveik 200 tūkst. smulkių ūkių, kur vidutiniškai laikomi du–penki galvijai, iš jų viena dvi karvės. Maždaug 700 ūkių laikoma per 30 galvijų. Galvijai skersti dažniausiai auginami iš pieninių karvių. Tokių galvijų mėsos kokybė nėra aukšta. 2000 metais panaikinus subsidijas, galvijų auginimo kaštai buvo didesni negu pajamos už realizuotus gyvulius. Galvijų augintojai daug veršelių paskerdė [21–23].

ES šalyse gaminama aukštos kokybės galvijiena. ES šalyse grynaveisliai mėšiniai galvijai sudaro apie 5–7 procentus. Daugiausiai grynaveislių mėšinių galvijų auginama Prancūzijoje. ES šalyse mėšiniai galvijai auginami iš pieninių veislių galvijų bandų. Pavyzdžiui: Jungtinėje Karalystėje šie galvijai sudaro apie 60 procentų.

Lietuvoje yra galimybė pritaikyti šį mėšinių galvijų auginimo ir plėtros būdą. Tam yra sąlygos: Lietuvoje yra palyginti nemaža melžiamų karvių banda; yra daug nenaudojamų galvijams ganyti žolynų plotų; mažas mėšinių galvijų skaičius; tikimybė gauti SAPARD paramą mėšinės galvijininkystės plėtrai; tapus ES nare panaudoti mėšinės galvijininkystės (per tiesiogines išmokas) rėmimo galimybes.

Mėšinių galvijų ir žindenių karvių auginimas Lietuvoje turi tam tikrą pranašumą, palyginti su Vakarų šalimis: labai mažos žindenių karvių bandoms laikyti tinkamos žemės kainos; mėšiniams galvijams auginti nereikia ypatingų ūkinių pastatų; yra daug ūkinių pastatų, tinkamų auginti mėšinius galvijus; pigi darbo jėga; dideli nenaudojamų ir nepakankamai naudojamų žolynų plotai; nedidelis dar-

bo jėgos poreikis verslui; nereikia tiek priežiūros ir įgūdžių, kiek pieninei bandai. Trūkumai: nėra kooperacijos; nepakankamai subsidijuojamas žindenės karvės; per mažos subsidijos ir mėsinų galvijų supirkimo kainos.

Lietuvai integruojantis į ES ir siekiant būti konkurencingai mėsos sektoriuje reikia žymiai pagerinti galvijienos ir kiaulienos kokybę. Iš nekokybiškos žaliavos neįmanoma pagaminti geros kokybės mėsos ir jos produktų, kurie būtų paklausūs ir galėtų sėkmingai konkuruoti ES ir pasaulio rinkose. Integruojantis į ES ir siekiant gerinti superkamos galvijienos, kiaulienos, avienos kokybę, įvedama nauja skerdienos klasifikavimo sistema EUROP [16].

Pagrindinis mėsos sektoriaus plėtros tikslas – didinti mėsos ūkio konkurencingumą, teikti vartotojams saugią ir kokybišką mėsos produkciją, naudingai ją realizuoti vidaus ir užsienio rinkose. Šių uždavinių įgyvendinimas priklausys ne tik nuo finansavimo iš nacionalinių ir ES biudžetų galimybių, bet ir nuo gebėjimo užkirsti kelią gyvulių ligoms. Modernizuojant ir plėtojant mėsos ūkį būtina restruktūrizuoti ir pertvarkyti gyvulininkystės ir paukštinkystės ūkius, didinti gyvulių produktyvumą ir gerinti jų veisles, kelti gyvulių ir paukščių auginimo kokybę, įgyvendinti skerdienos kainų skelbimo sistemą, įkurti kiaulienos ūkių rėmimo fondą iš augintojų lėšų, sudaryti vienodas teises ir ekonomines konkurencijos turgavietėse sąlygas.

Pereinamuoju laikotarpiu, kuriant naujus ir modernizuojant esamus ūkius, didelę reikšmę turi SAPARD paramos, šalies Vyriausybės žemės ūkio ir kaimo plėtrai skirtų lėšų tinkamas panaudojimas. Įstojus į ES, nors tiesioginė parama Lietuvos gamintojams ir bus mažesnė nei ES senbuvė žemės ūkio produktų gamintojams (ES siūlymu pirmais narystės me-

tais – 25 proc. išmokų dydžio, skiriamo ES senbuvė gamintojams, antrais – 30 proc., trečiais – 35 proc. ir t. t.), bet apskritai tiesioginės išmokos galvijininkystei 2004 m. būtų 2,5 karto, 2005 m. – 3,4 karto, 2006 m. – 4,4 karto didesnės negu 2002 m. numatyta skirti iš nacionalinio biudžeto. Be to, numatoma gerokai didesnė (net 4–6 kartus didesnė už tiesiogines išmokas) struktūrinė parama nei ES senbuvėms.

Grūdų sektorius – vienas iš svarbiausių Lietuvos ūkininkams: dauguma ūkių augina maistinius ar pašarinius grūdus, todėl šis sektorius Lietuvai strategiškai svarbus. Lietuvos žemės ūkio ir maisto produktų rinkos reguliavimo agentūros (LŽŪMPRRA) duomenimis, Lietuvoje iki 2003 m. kovo 17 d. supirkta 567,8 tūkst. t maistinių grūdų (kviečių, rugių, miežių ir grikių) 2002 m. derliaus, iš jų 250,3 tūkst. t pirmos ir 265,2 tūkst. t antros klasės kviečių, 29,1 tūkst. t rugių ir 22,1 tūkst. t miežių. Lietuvos įmonės iki 2003 kovo 17 d. iš viso supirko 117,4 tūkst. t pašarinių grūdų: kviečių – 52,8 tūkst. t, rugių – 12,8 tūkst. t, miežių – 29,1 tūkst. t, kvietrugių – 18,0 tūkst. tonų. 2002 m. supirka 694,9 tūkst. t grūdų. 2002 m. vidutinė grūdų supirkimo kaina buvo 386 Lt/t (2001 m. – 376 Lt/t). 2003 m. krito maistinių kviečių ir rugių kainos, todėl vidutinės grūdų supirkimo kainos nesiekia 2002 m. lygio. Išanalizavus su EK suderėtus paramos grūdų sektoriui rodiklius ir atsižvelgiant į padėtį rinkoje galima prognozuoti, kad grūdų auginimas bus nekonkurencingas. Pagal derlingumą, produkcijos savikainą, atsižvelgiant į supirkimo kainas, bendrojoje rinkoje nelabai įstengsime konkuruoti, todėl beliks orientuotis į gamybą vidaus rinkai. Šiuo atveju turėtų sumažėti maistinių, bet padidės pašarinių grūdų poreikis [24].

Grūdų sektorių reguliuojančios priemonės yra: intervencija, tiesioginės išmokos, preky-

bos mechanizmas, importo mokesčiai, eksporto subsidijos. Lietuvai tapus ES nare, šalies grūdų rinkos reguliavimas kasmet bus artinamas prie tokio rinkos reguliavimo, koks dabar taikomas ES šalyse – tai grūdų pardavimas Intervencinei agentūrai, taikant intervencines kainas ir privatų saugojimą; tiesioginės išmokos; importo-eksporto reguliavimo priemonės.

2001 metais ES intervencinė grūdų kaina buvo 350 Lt/t (101,31 EUR/t), Lietuvoje pirmos ir antros klasės kviečių – 410 Lt/t, pirmos klasės rugių – 350 Lt/t, grikių – 700 Lt/t. Kviečių intervencinė kaina ES buvo apie 15 proc. mažesnė negu Lietuvoje, rugių – tokia pat, grikių – 50 proc. mažesnė.

Lietuvai įstojus į ES, intervencinės kainos sumažėjimą kompensuos teikiama parama. Ši parama bus didesnė, nei dabar Lietuvoje teikiama: 2002 metais tiesioginės išmokos grūdiniams augalams buvo 40 Lt/ha.

Suderėtas 2,7 t/ha vidutinis javų derlingumas referenciniu laikotarpiu yra geras rezultatas, parodantis dabartinę situaciją ir perspektyvas. 2002 m. vidutinis derlingumas buvo 2,7 t/ha, 2001 m. jis tesiekė 2,56 t/ha. Lietuvos klimato sąlygos, dirvožemio kokybė ir gamybos intensyvumo tendencijos, nuolat iš valstybės biudžeto skiriamos lėšos veislinei sėklai įsigyti, technologijoms gerinti leis 2004 metais pasiekti suderėtą derlingumą ar net didesnį.

Lietuvai įstojus į ES, esant dabartinei ES grūdų ir jų produktų rinkos organizavimo politikai, tikėtina, kad grūdų ir jų produktų vartotojai neturės daugiau išlaidų kaip stojimo į ES laikotarpiu. Esant laisvam prekių (miltų ir jų produktų) judėjimui, kitų ES šalių minėti gaminiai neturėtų užplūsti Lietuvos rinkos, kadangi jų kainos ES šalyse yra gerokai didesnės ir Lietuvos rinka turėtų būti nepatraukli.

Prognozuojama, kad tik tolimesnėje perspektyvoje, padidėjus darbo sąnaudoms, įpakavimo ir kitoms marketingo išlaidoms, mažmeninė kaina padidės, tačiau dėl numatomo pirkėjų perkamosios galios augimo didesnio poveikio vartotojams neturės.

Lietuvos grūdų ūkio pranašumai yra: pakankami žemės naudmenų plotai ir jų kokybė, leidžiantys patenkinti šalies gyventojų maisto, pašarų ir salyklo poreikius Lietuvoje išaugintais grūdais; santykiškai mažas dirvožemio, vandens ir oro užterštumas. Palankios sąlygos ekologiškai švarių grūdų ūkio plėtrai, palyginti su ES šalimis, Lietuva mažiau naudoja cheminių medžiagų; sukauptas didelis gamybinis potencialas tiek pirminės gamybos, tiek perdirbimo srityje (infrastruktūra, pastatai, keliai ir kt.); tradicijos, patirtis ir gamybiniai pajėgumai leidžia gaminti kokybiškus duonos ir pyrago gaminius, kurie gali būti konkurencingi ir tarptautinėje rinkoje; santykiškai maža grūdų gamybos savikaina; palankus klimatas dideliame pašarinių grūdų derliui, iš jų ankštinių, išauginti pritaikius intensyvias technologijas.

Iš grūdų ūkio trūkumų paminėtini: vyrauja palyginti smulkūs ūkiai; mažas javų derlingumas; nepakanka investicijų didinti technologinį lygį; nepakankama žemės ūkio subjektų, auginančių javus, kvalifikacija; kai kuriais metais nepalankios meteorologinės sąlygos mažina kai kurių augalų ir net visų tais metais išaugintų grūdų derlių ir kokybę.

Lietuvoje grūdus auginama skirtingų kategorijų ūkiai, kuriuose naudojamos įvairios auginimo technologijos, todėl javų derlingumas ir grūdų gamybos kaštai svyruoja priklausomai nuo auginimo technologijos ir dirvožemio kokybės.

Po žemės reformos susikūrė daug smulkių ūkių, kur vis dar naudojama pasenusi, mažai

efektyvi technika, daugelyje jų javų sėjos ir derliaus nuėmimo laikas priklauso nuo galimybės išsinuomoti techniką. Naujų susikūrusių smulkių ūkių savininkai dažnai neturi pakankamos javų auginimo patirties ir galimybės sėti geriausią sėklą, efektyviai naudoti trąšas, augalų apsaugos priemones, todėl tokių ūkių javų derlingumas dažniausiai yra prastas, o grūdų gamybos kaštai dideli. Dabar daugiausiai grūdų išauginama nedideliuose ūkiuose, todėl vidutinis javų derlingumas Lietuvoje yra tik 2,5 t/ha (2002 m. – 2,7 t/ha). Dažnai tokie ūkiai neturi efektyvios grūdų valymo ir džiovavimo technikos bei galimybės sandėliuoti grūdus. Jie priversti grūdus parduoti tuoj po nuėmimo, kai situacija grūdų rinkoje yra nepalankiausia, o tai dar labiau pablogina jų konkurencingumą, palyginti su ES valstybių ūkininkais. Ūkiuose, kuriuose nesėjamos naujausių veislių sėklos, nenaudojamos pažangios javų auginimo, nuėmimo ir paruošimo sandėliuoti technologijos, grūdų kokybė yra prastesnė. Specializuoti grūdų ūkiai turi grūdų auginimo, derliaus nuėmimo, grūdų džiovavimo ir valymo techniką ir galimybę grūdus sandėliuoti iki palankiausios situacijos rinkoje. Šie ūkiai sugeba užauginti kokybiškų grūdų, jų gamybos kaštai yra gerokai mažesni, palyginti su ES valstybėmis, o derlingumas yra net 5–7 t/ha. Lietuvos klimato sąlygomis specializuotų javus auginančių ūkių dalis neturėtų ženkliai kisti. Jų pokyčiai daugiausia sietini su bendru ūkių restruktūrizavimu, numatomomis SAPARD ir Specialiosios kaimo rėmimo programos lėšomis. Tikimasi, kad 2006 m. stambių ūkių (50 ha ir daugiau ūkyje užima javai), auginančių javus, bus apie 2700, ypač sumažės ūkių, kur javai sudaro iki 10 ha.

Siekiant padidinti grūdų ūkio konkurencingumą, tiekti rinkai saugius ir kokybiškus produktus, grūdų ūkiai turi būti restruktūri-

zuojami ir modernizuojami (diegiamos pažangios technologijos, skatinamas javų auginimas tinkamiausiose žemėse, atsižvelgiant į regioninius aspektus, tobulinama grūdų ūkių struktūra – pasiekta, kad 2006 m. vidutinis specializuotas ūkis būtų 150 ha), plėtojamos rinkos (užtikrinama grūdų pasiūlos–paklausos pusiausvyra kiekiu ir kokybės aspektu, pasiekta, kad prekinių grūdų kokybė ir sauga atitiktų ES standartus, padidėtų ekologinių grūdų gamyba, didėtų sertifikuotos tinkamiausios auginti Lietuvos sąlygomis javų veislių sėklos sėjimas).

Lietuvoje cukraus ūkis turi svarbią ekonominę ir socialinę reikšmę, jis padeda spręsti kaimo ir miesto gyventojų užimtumo, pajamų palaikymo problemas. Cukrinių runkelių augintojų pajamos 1999–2000 metais buvo 142–150 mln. litų. 2000 metais tai sudarė 33 proc. augininkystės ir 16,3 proc. visos žemės ūkio produkcijos gautų pajamų. Cukraus fabriku apyvarta 1999–2000 metais buvo 164–193 mln. litų. Cukrinių runkelių auginimas, palyginti su kitų augalų, yra labai pelningas. 2000 metais, žemės ūkio bendrovių apibendrintais duomenimis, cukrinių runkelių pelningumas buvo 38 procentai. 2000 metais cukriniai runkeliai buvo auginami 27 rajonuose. Tinkamiausiuose cukrinių runkelių auginimo arealuose – 9 rajonuose buvo supirktas 86 proc. pramoniniam perdirbimui skirtų cukrinių runkelių. Cukrus gaminamas trijų akcinių bendrovių: AB „Kėdainių cukrus“, AB „Panevėžio cukrus“, AB „Marijampolės cukrus“ keturiuose fabrikuose. Cukraus vidaus rinkoje dominuoja du dalyviai – viena iš stambiųjų ES kompanijų „Danisco sugar A/S“ (įsitvirtinusi Danijoje, Švedijoje, Vokietijoje, Suomijoje) ir Kučinsko firmos „Arvi“ sanuojiama AB „Marijampolės cukrus“. Kompanijai „Danisco sugar A/S“ ES skirta per 1 mln. tonų cukraus gamybos kvota [25].

Svarbiausi Lietuvos cukraus ūkio pranašumai: cukrumi šalis gali apsirūpinti iš joje išaugintų cukrinių runkelių; pakankami tinkamų cukriniams runkeliams auginti dirvožemių plotai; galimybė koncentruoti cukrinių runkelių pasėlius susiformavusiose zonos, mažinti auginimo ir transportavimo sąnaudas; kaimo gyventojų patirtis auginti cukrinius runkelius, daugelio jų tinkamas išsilavinimas ir kvalifikacija; investicijos ir sukauptas materialinis gamybos potencialas žaliavos išauginimo ir perdirbimo sektoriuose; šalies cukraus rinkoje jau veikia stambi užsienio kompanija; galimybė panaudoti cukrų šalies maisto pramonėje ir kt.; Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys ir susitarimai; kuriamos finansų sistemos ir institucijos paramai teikti.

Pagrindinės Lietuvos cukraus ūkio problemos: nestabili, besiformuojanti cukrinių runkelių auginimo subjektų struktūra, daug smulkių, mažo investicinio pajėgumo ir konkurencingumo cukrinių runkelių (žaliavos) rinkos dalyvių; daugelyje ūkių maži ir nepastovūs cukrinių runkelių derliai; lėtai diegiamos pažangios cukrinių runkelių auginimo ir perdirbimo fabrikuose technologijos; cukraus fabrikų techninis lygis, palyginti su ES fabrikais, yra žemesnis; lėtai vyksta cukraus fabrikų modernizavimas; cukraus fabrikų vidutinis cukrinių runkelių perdirbimo paros našumas yra apie 3,7 karto mažesnis negu ES fabrikuose; šalyje susidaro pagal nustatytas kvotas pagaminto baltojo cukraus perteklius; baltojo cukraus kainos, palyginti su pasaulinėmis, yra didesnės; gaminamas ES reikalavimų neatitinkantis cukrus, menkas cukraus asortimentas; šalies rinka nepakankamai apsaugota nuo nelegalaus (kontrabandinio) cukraus importo; nėra socialinių programų, garantuojančių darbuotojų mokymą ar perkvalifikavimą, kurie reikalingi, kai cukraus fabrikai yra uždaromi.

„Dansukker“ – populiarėjantis Skandinavijos šalyse cukraus produktų prekinis ženklas, dedamas ant 40 skirtingų cukraus produktų, siūlomų vartotojui. Šio prekės ženklo ir naujo tipo pakuočių įvedimas į Lietuvos ir kitų Baltijos šalių rinkas lemtas to, kad mūsų gamiamo cukraus kokybė atitinka ES reikalavimus. Vartojimo įpročiai Lietuvoje kinta, ir šiuolaikiškesni produktai įgyja vis didesnę vertę, be to, vartotojas nori rinktis ir įvairesnius cukraus produktus. Prieš dvejus metus baltasis cukrus su „Danisco sugar“ prekinio ženklu pradėtas gaminti Kėdainių fabrike, o dabar šis ženklas dedamas ir ant Panevėžio fabriko gamybos cukraus pakelių.

Kėdainių ir Panevėžio fabrikuose per keletus pastaruosius metus modernizuota cukraus gamyba: įmonėse pakeista syvų valymo schema, vadovaujantis technologiniu požiūriu pirmaujančių cukrinių runkelių perdirbimo įmonių Europoje – Danijoje, Švedijoje, Vokietijoje ir Suomijoje patirtimi. Kėdainių cukraus fabrike sumontuotos naujos centrifugos, daugelis technologinių procesų automatizuoti, įdiegtos šiuolaikinės produkto apsaugos sistemos. Patobulinus technologiją, visas „Danisco sugar“ Lietuvoje gaminamas cukrus atitinka pasaulinius ir ES reikalavimus baltajam kristaliniam cukrui. Lietuvos cukrus yra populiarus NVS šalyse, jis eksportuojamas į Baltarusiją, Ukrainą, Rusiją, Moldovą, Kazachstaną, Uzbekistaną, Turkmėnistaną, taip pat Lenkiją. Pernai Lietuvoje gaminamas „Danisco sugar“ cukrus buvo eksportuotas į ES šalį – Daniją. Cukraus gamintojai visais savo veiksmais orientuojasi į ateitį, kad parengtų Lietuvos cukraus rinką būsimai konkurencijai ES rinkose. Gera Lietuvoje auginamos žaliavos kokybė, aukšta vietos darbininkų kvalifikacija ir „Danisco sugar“ technologijos bei patirtis tarptautinėse rinkose – puikios sąly-

gos šioje konkurencinėje rinkoje išsikrovoti savo vieta.

Išvados

1. Narystė ES yra istorinė galimybė Lietuvai, jos žemės ir maisto ūkiui ištrūkti iš atsilikimo, kurį nulėmė mūsų geopolitinė padėtis. Būdami vakarietiškosios civilizacijos pakraštyje ir nebūdami ES nariai, neabejotinai liktume užkampiu, į kurį pažanga amžinai vėluotų ateiti, tauta fiziškai ir dvasiškai sunyktų. Todėl ES narystė lygintina su tautos išlikimu šiame moderniaame pasaulyje, vadinasi, jos nauda didesnė už bet ką. Istorinėje perspektyvoje nėra tokių milijardų litų ar eurų, kuriais būtų galima ją įvertinti.

2. Integuodamasi į ES Lietuvai nebus apsaugota nuo tarptautinės konkurencijos žemės ūkio sektoriuje. Modernizuojant žemės ir maisto sektorius, reikės ypatingą dėmesį skirti produkcijos kokybei, kad ji atitiktų ES kokybės reikalavimus ir produkcija taptų konkurencinga. Svarbiausias Lietuvos tikslas integruojantis į ES – gerinti produkcijos kokybę, didinti jos konkurencingumą ir sugebėti atlaikyti ES šalių maisto prekių konkurenciją. Todėl būtina modernizuoti ir restruktūrizuoti Lietuvos žemės ir maisto ūkį, nes konkuruoti ES rinkoje sugebės tik modernūs ūkiai, taikantys pažangiausias technologijas. Šiems tikslams pasiekti yra visos prielaidos ir perspektyvos: palankios gamtinės sąlygos, yra kvalifikuotų darbuotojų, pakanka gamtos išteklių, produkcijos gamybos patirtis ir tradicijos, platus mokslo, studijų, konsultavimo tarnybų tinklas.

3. Pieno ūkis Lietuvos žemės ūkio plėtros strategijoje pripažintas prioritetine žemės ūkio šaka. Todėl įstojus į ES pieno ūkiui bus skiriama daugiau dėmesio ir didelė finansinė parama, nes padėtis ES rinkoje labiausiai priklaus

sys nuo Lietuvos pieno ūkio konkurencingumo. Atsižvelgiant į galutinį derybų su Europos Komisija dėl pieno ūkio rezultatą, galima teigti, kad Lietuvos pieno sektorius turi gerų perspektyvų, kadangi yra suderėtos pakankamai didelės pieno kvotos (didesnės nei pirminis EK pasiūlymas) ir parama pieno ūkio plėtrai. Būtina skatinti pieno gamintojų ir perdirbėjų kooperaciją, gerinti gaminamo pieno kokybę, remti biologiškai vertingų, ypač baltymingų ir ekologiškai švarių, produktų gamybos plėtrą, remti pieno gamintojus taikant tiesiogines ir netiesiogines eksporto dotacijas. Mažesnės nei kitose šalyse pieno kainos, išsiderėta didžiausia iš visų šalių kandidačių finansinė parama bei nuo 2005 m. žadama taikyti tiesioginė parama už parduotą pieną bus Lietuvos pieno ūkio pranašumai ir, be abejo, lems, kad pieno sektorius turės gerų perspektyvų ir bus konkurencingas ES bendrojoje rinkoje.

4. Antras pagal svarbą Lietuvai sektorius, numatytas prioritetų sąrašė, mėsos sektorius. Šiam sektoriui plėtoti yra visos tinkamos prielaidos ir perspektyvos: palankios gamtinės sąlygos, yra kvalifikuotų darbuotojų, pakanka pašarų, yra gyvulių auginimo, mėsos, mėsos produktų gamybos patirtis ir tradicijos. Be to, ES Lietuvai skyrė didesnes kvotas negu kitoms šalims kandidatėms: didesnės jautienos, avienos kvotos, o tai turėtų suintensyvinti jų gamybą. Atsižvelgusi į avienos trūkumą ES, EK suteikė netgi didesnes kvotas, negu prašyta. Įvertinus tai, kad dėl menkos perkamosios galios ypač sumažėjo gyvulių auginimas, išsiderėtos didesnės produkcijos kvotos taps stimulu plėtoti mėsos sektorių. Lietuvai integruojantis į ES ir siekiant būti konkurencingai mėsos sektoriuje reikia modernizuoti gyvulininkystės ir paukštininkystės ūkius, pagerinti galvijienos ir kiaulienos kokybę, būtina didinti

gyvulių produktyvumą, diegti naujas jų auginimo technologijas. Iš nekokybiškos žaliavos neįmanoma pagaminti geros kokybės mėsos ir jos produktų, kurie būtų paklausūs ir galėtų sėkmingai konkuruoti ES ir pasaulio rinkose. Integruojantis į ES ir siekiant gerinti superka-

mų gyvulių kokybę, įvedama nauja skerdienos klasifikavimo sistema EUROPE, įdiegiama nauja gyvulių skerdienos kainų skelbimo sistema, todėl būtina užtikrinti sėkmingą jų pritaikymą.

LITERATŪRA

1. Garuckas R., Ruževičius J. Lietuvos žemės ir maisto ūkio konkurencingumo problemos // Lietuvos ūkio konkurencingumas: Resp. moksl. konf. medžiaga. Vilnius: VU, 2001. P. 60–67.
2. Garuckas R., Ruževičius J. Kokybės politika Lietuvos žemės ir maisto ūkio sistemoje integruojantis į ES // *Ekonomika ir vadyba: Tarptautinės moksl. konf. medžiaga*. Kaunas: Technologija, 2001. P. 37–42.
3. Derybų dėl narystės ES rezultatai. Žemės ūkis. [interaktyvus][žiūrėta 2003 06 08]: <http://www.curo.lt/php?TopMenuID=28&MenuItemID=2800&LongID=1>
4. Stanikūnas D. Lietuvos žemės ūkis 2002. Ekonominė apžvalga. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2003. 160 p.
5. Garuckas R. Lietuvos žemės ir maisto ūkis ir globalizacija // *Ekonomika*. 2002, Nr. 60(2). P. 38–48.
6. Ūkininkai suskato registruoti savo ūkius [interaktyvus] [žiūrėta 2003 03 07] http://terra.zum.lt/min/Informacija/dsp_news.cfm?NewsID=1238&langparam=LT&Title=&From=&To=&Page=9&list=10.
7. Informacija apie vidutines 2003 m. vasario mėn. pieno supirkimo kainas [interaktyvus] [žiūrėta 2003 03 06] http://terra.zum.lt/min/Informacija/dsp_news.cfm?NewsID=1238&langparam=LT&Title=&From=&To=&Page=8&list=10.
8. Larsen A. Economic Effects of Lithuanian Agriculture and the Lithuanian Economy of Joining the Programme L 151. 2002.
9. Lietuvos pieno sektoriaus integracija į ES. [interaktyvus][žiūrėta 2003 06 23] <http://www.zum.lt/iet/pdfinf/.ps.pdf>.
10. Lietuvos pieno sektoriaus integracija į ES. [interaktyvus][žiūrėta 2003 03 23] <http://www.zum.lt/europa/aktualijos/InfPr/pienas.doc>.
11. Industry impact studies: Food industry. PHARE project. Support to European Integration in Lithuania. Contract Nr. LI/ 19701. Vilnius: LRV, 2000. 125 p.
12. DIAFE. Economics of Agricultural Enterprises 1998/1999. Copenhagen: Danish Institute of Agricultural and Fisheries Economics, 2000. 81 p.
13. Agreement on sanitary and phytosanitary measures. Geneva: WTO, 1998.
14. Commission of the European Communities. From single Market to European Union. Luxembourg: Office for official Publications of the European Communities, 1998. 52 p.
15. Lietuvos mėsos sektoriaus integracija į ES (Gamybiniai klausimai) [interaktyvus] [žiūrėta 2003 03 23] <http://www.zum.lt/europa/aktualijos/InfPr/Męsa-gamyba.doc>.
16. Lietuvos mėsos sektoriaus integracija į ES [interaktyvus][žiūrėta 2003 04 04] <http://www.zum.lt/europa/aktualijos/InfPr/Męsa-išmokos.doc>.
17. Ministry of Agriculture of the Republic of Lithuania. Agriculture of Lithuania 2002. Vilnius: Ministry of Agriculture of the republic of Lithuania. Agriculture of Lithuania, 2002. 51 p.
18. Nacionalinė žemės ūkio ir kaimo plėtros 2000–2006 metams programa <http://www.zum.lt>
19. Europos Sąjungos žemės ūkio reguliavimas: cukrus, grūdai, mėsa, pienas, vaisiai, daržovės. Vilnius: Žemės ir maisto ūkio integracijos į ES departamentas prie ŽŪM, 2002. 80 p.
20. Garuckas R., Ruževičius J., Slatkvičienė G. Lietuvos žemės ir maisto ūkio integracijos į ES problemos // *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*. 2003, Nr. 25, p. 69–82.
21. Lietuvos statistikos metraštis 2002. Vilnius: Statistikos departamentas, 2003.
22. Stravinskienė D. Biečiant sprendimo // *Integracijos žinios*. 2002, Nr. 2, p. 13–14.
23. Penkaitis D., Surovas V. Dideli pokyčiai gyvulininkystėje // *Žemės ūkis*. 2002, Nr. 1, p. 8–10.
24. LŽŪMPRRA. Grūdų supirkimo ir priėmimo saugoti tendencijos // *Rinkos apžvalga*. 2003, Nr. 14, p. 1–3.
25. Lietuvos cukraus sektoriaus integracija į ES. [interaktyvus][žiūrėta 2003 06 23] <http://www.zum.lt/europa/aktualijos/InfPr/cukrus.doc>.

LITHUANIAN'S AGRICULTURE AND FOOD MARKET AND EUROPEAN UNION

Rimantas Garuckas, Giedrė Slatkevičienė

Summary

Agriculture is a traditional, very important and diverse field of economy. It is the fourth field according to the proportion of the Gross Domestic Product. In fact, because of some of its features, for example, its seasonal prevalence or its necessity of products for the existence of the people, agriculture is often considered to be a specific branch of industry which, by all means, needs a specific support of the state. During the integration process into the European Union Lithuania will not be protected from the competition in the agricultural sector. While modernizing the agricultural and food sector, we shall have to pay special attention to the quality of the production, so that it would meet the requirements of the quality of the EU and become competitive. The main aim of Lithuania in the integration process is to increase the quality of the production, its ability to be competitive among the countries of the EU. To achieve these aims there are all preconditions and prospects: favorable natural conditions, skilled workers, proper natural resources, the experience in the production and traditions, a wide range of scientific study and consultation services.

We must give priority to the following agricultural and food industries: dairy products and meat husbandry, gardening and market gardening, flax industry, oil and non-traditional plants, grain, sugar beets. These branches have difficulties in insufficient competition in inner and outer market and also in a small investment ability, and poor technological progress as well as great production costs. To make the negative consequences of the integration milder, support is given by certain funds, such as PHARE, SAPARD, ISPA, and in the future we will be able to use the means of other funds, too.

The industry of milk is acknowledged to be one of the main industries in the development of the agricultural strategy. So after the joining the EU, milk industry branch will receive the greatest attention and financial aid, because its position in the European market will depend on its competitiveness. After the results concerning milk industry are assessed, we will be able to state that the Lithuanian milk sector has good prospects, because the quotas agreed upon are quite big (bigger than the previous offer of the European Commission) and the support is also going to be given. Smaller prices than in other countries, the greatest financial support of all the countries candidates and also the direct support pro-

mised in 2005 for the milk sold will be the advantages of the milk industry and this will undoubtedly decide good perspectives for the milk sector and it will be competitive in the whole market of the EU.

Another sector, foreseen in the priority list in meat sector. To develop this branch of industry there are all preconditions and prospects: favorable natural conditions, qualified workers, sufficient amount of fodder, the experience in animal rearing, meat production and traditions. In addition, the EU has given larger quotas to Lithuania than other countries candidates; larger quotas to beef, mutton, which would intensify the production of this kind of meat. Staving the lack of mutton in the EU, European Commission gave bigger quotas than had been asked. After having evaluating the fact that the rearing of animals has decreased because of poor buying capacity, the quotas agreed upon will become a stimulus to develop meat sector. During the integration into the EU and having a wish to be competitive in the meat sector, we should increase the quality of our beef and pork. Out of low quality raw material it is impossible to make good quality meat and its products which would be in great demand and be successfully competitive in the EU and world markets. In the process of integration into the EU and in order to raise the quality of the beef, pork and mutton bought, a new carcass classifying system EUROP has been introduced.

Having analysed the indescence of the help to the grain sector and having in mind the situation in the market, it is possible to forecast that the growing of grain will not be competitive. According to the fertility, the cost price of the production and also bearing in mind the buying costs, we will not be able to be competitive in the general market, so will be developing the production for the internal market. In this case the demand for the food grain will fall, while the need for the fodder grain will grow.

In Kedainiai and Panevezys sugar plants the production of sugar has been modernised during the last few years. The technology has been improved so all the sugar made at the „ Danisco Sugar“ plant in Lithuania meets the requirements of the world and the EU, raised for the white crystal sugar. The quality of the beets grown in Lithuania is high, the qualifications of the local employees is proper and „ Danisco Sugar“ technologies and experience in international markets enable the factory to gain its place in this competitive market.

Įteikta 2003 m. rugsėjo mėn.